

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

СТОЖЕР НА ТРАДИЦИОННАТА КУЛТУРА

Ангел Янков

Регионален етнографски музей – Пловдив

Резюме. Статията разглежда накратко историята, свързана със създаването на първия етнографски музей извън столицата през 1917 г. Отделено е подобаващо място на двигателя за събирането и съхраняването на традиционната култура, основоположника на Окръжния етнографски музей в Пловдив – Стою Шишков. Втората голяма фигура, чиито заслуги са неоспорими, е пловдивският кмет Божидар Здравков. Той не само възстановява музея, но му намира и нов просторен дом – великолепната къща на Аргир Куюмджиоглу в Стария град.

Не по-малко интересна е и историята на този национален паметник на културата, образец на бароковата архитектура у нас, построен от родопския майстор Хаджи Георги още през далечната 1847 г. Минавайки през много перипетии, свързани със смяна на собственици и основни функции, преустройства и ремонти, къщата оцелява. Вече повече от седем десетилетия тя предоставя своите площи за музейни хранилища, за постоянната етнографска експозиция и различни временни изложби.

Днес Регионалният етнографски музей – Пловдив, е не само пазител на народна памет, а и място за обитаване, място за обмен на мисли и идеи. Едно пространство, където може да се общува чрез езика на традицията, на историята и литературата, на музиката и изкуството.

Keywords: museum, Plovdiv, ethnology, Regional Ethnographic Museum – Plovdiv

Само след три години Регионалният етнографски музей – Пловдив, ще отпразнува своя стогодишен юбилей. Инициатор за създаването на музея през далечната 1917 г. е Пловдивската окръжна постоянна комисия. Но всъщност човекът, заел се да убеди общинските власти и пловдивското гражданство в нуждата от учредяване на местна музейна институция, е Стою Шишков – родопевед, историк, етнограф, географ, демограф, филолог, фолклорист, диалектолог.

През януари комисията свиква съвещание, на което се взема решение за създаването на музея. През следващите месеци е изработен музеен правилник, одобрен от Министерството на вътрешните работи и народното здраве

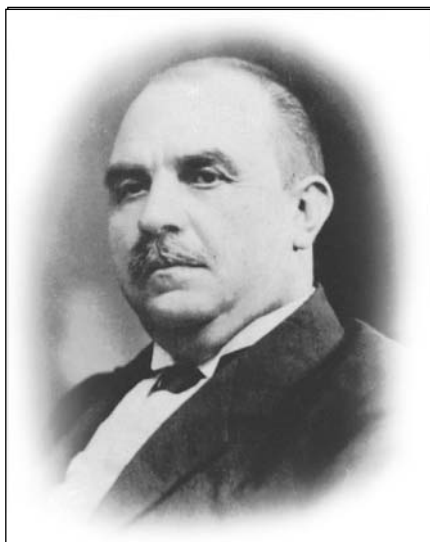
на 20 юли 1917 г., което събитие „де факто“ се явява рождената дата на Окръжния етнографски музей. През ноември с.г. започва работа и музейният комитет¹⁾.

Така големият родолюбец Стою Шишков полага началото на първия етнографски музей извън столицата, превръщайки се в негов основоположник и първи уредник. Въпреки неизбежните трудности, с които се сблъскват основателите, етнографската сбирка нараства бързо, а някои експонати според тях са толкова ценни, че „биха правили чест и на един по-голям музей“²⁾.

Музеят се помещава първоначално в едно, а впоследствие – в две помещения в сградата на Окръжната палата (дн. община Пловдив). За неговата актуалност в тежките следвоенни години свидетелства и фактът, че за кратко време той е посетен от френския представител в София Жорж Пико, от проф. Мане от Париж, от чешкия професор Пата, от проф. Кацаров и от много други наши видни учени. Всички те дават ласкави отзиви и похвали за него³⁾.

Ст. Шишков смята, че етнографските музеи са по-близки и по-достъпни за хората, защото са по-нагледни от другите музеи. Обнадежен от засилената популярност на музея, той очаква само освобождаването на горния етаж на Окръжната палата, където ще се оформи музейната експозиция. От нея ще се вижда какво е бил Пловдив и неговият окръг в миналото и днес и „що е дал и внесъл той в българската народна и общочовешка съкровищница“⁴⁾.

Но предвижданията на уредника не се сбъдват, а напротив – музеят е включен в списъка за ликвидация. Все по-задълбочаващата се икономическа криза, която обхваща и България в началото на 30-те год. на XX век, заплашва да унищожи и делото, на което Стою Шишков посвещава 15 години от своя живот. За него няма никакво съмнение, че патриотичното и възпитателно значение на Етнографския музей е несравнимо по-голямо от всички други материални придобивки на окръга. Затова уредникът се обръща към местните управници с думите: „Когато Вие, г-да окръжни съветници, ще вдигнете ръката си за закриване, прехвърляне и унищожаване на собствения си Ваш национален културен дом – храм – паметник – училище, музея, помислете за минута и бъдете уверени, че нито науката, нито историята, нито Вашите поколения ще Ви простят за това, което в момент на едно лекомислие бихте направили“⁵⁾. За

Стою Шишков

жалост, няма кой да го чуе. Музеят е закрит през 1931 г., но делото на Стою Шишков не е унищожено.

На 22 октомври 1938 г., по инициатива на кмета Божидар Здравков, Пловдивската община и Министерството на народното просвещение подписват Протокол за уреждане на музей в „просторната и забележителна по своята архитектура и старинния си вид къща на А. Куюмджиоглу“⁽⁶⁾. През 1939 г. е създадена Общинска къща-музей, в чиито фондове влиза и голяма част от имуществото, събрано от Стою Шишков за Окръжния етнографски музей⁽⁷⁾.

Оттогава музеят се настанява в Стария град, в уникалната сграда над Хисар капия и започва да се идентифицира с нея. Тя носи името на своя първи собственик Аргир Куюмджиоглу – богат пловдивски търговец.

Кацнала направо върху античната крепостна стена, тя е сред най-видните образци на пловдивската симетрична възрожденска къща, връх в бароковата архитектура у нас. Построена през 1847 г. от майстор Хаджи Георги Станчовски от родопското село Косово, сградата е с внушителни размери – стъпила върху площ от 570 кв. метра, разположена на четири етажа, притежаваща два просторни хайета (салона), 12 стаи (всички с уникални дърворезбовани тавани) и над 130 прозореца⁽⁸⁾. Великолепната фасада на къщата, със своята тройна кобилична форма, чемширеният двор, както и ромонът на водата в каменния шадраван също допринасят за създаването на уникална атмосфера, наситена с романтиката на миналото.

Поради големите размери къщата на Куюмджиоглу е наречена „царската къща“. Тук всичко изглежда внушително: стаите, с богато изписаните стени и резбовани тавани; украсените с декоративни орнаменти ниши или алафранги; взиданите в стените просторни долапи, нар. мусандри; богато профилираните врати и прозорци; оригиналният хайет на етажа с великолепия елипсовиден таван; постланите с пъстри килими и дамаски миндери; широката трикрилна стълба с майсторски изработените перила; монументалният портик с четирите колони пред главния вход; надвисналите над улицата еркери на двата етажа откъм ул. „Стръмна“⁽⁹⁾. Тези и много други архитектурни и декоративни елементи свидетелстват за вкуса и художествения усет на майстора-строител.

Променлива е съдбата на голямата къща, кацнала на Небет тепе. От 1898 до 1902 г. тя е девически пансион. През същата година в нея се настанява

Божидар Здравков

шапкарската фабрика на Гарабед Карагюзян. След това става тютюнев склад. Била е и оцетна фабрика, склад за брашно. През 1930 г. е откупена от тютюневия търговец Антонио Коларо, който възнамерява да я реконструира основно, за да я преустрои в тютюнев склад. Той започва укрепване на основите, при което са били изхвърлени стотици кубически метри скална маса и пръст. Построени са здрави бетонни стени, колони и греди (трегери) в избата и така се оформят двата сегашни приземни етажа¹⁰⁾. Благодарение на тези негови усилия къщата оцелява. Коларо обаче не успява да реализира замисъла си докрай, като преустрои двата жилищни етажа за обработката на тютюна. Версиите за провала на начинанието му са спорни и противоречиви, но резултатът от този провал е съхраняването на безценно архитектурно наследство.

Междувременно, поради своите извънредно характерни външни архитектурни форми и интересна вътрешна украса, през 1927 г. къщата е обявена за „народна старина“. През 1939 г. под вещото ръководство на арх. Христо Пеев започва цялостен ремонт на бъдещата музейна сграда – направен е нов покрив, подменени са прозорците и вратите, дъските на подовите, възобновени са разпределителните стени на стаите от партерния етаж, възстановени са всички стари долапи, ниши, полици и миндери, изградена е нова букова стълба, подновена е външната мазилка и се изписват фасадите. Заедно с това е направена и нова масивна порта на оградния зид. В ъгъла на двора срещу камбанарията на църквата „Св. св. Константин и Елена“ е изграден малък наблюдателен еркер¹¹⁾.

На 14 октомври 1943 г. къщата е отворена за посещения. През 1949 г. неин приемник става Народният етнографски музей, който провежда активна събирателска дейност, открива нови експозиции и се утвърждава като втори по големина у нас музей от такъв тип¹²⁾. Дори се прави опит за обособяване на цял етнографски комплекс около музея, но поради настъпилите промени в края на 80-те години тази идея не се реализира на практика. Уникалната къща на Аргир Куюмджиоглу е обявена за национален паметник на културата¹³⁾.

В сегашния си вид Регионалният етнографски музей – Пловдив, не е просто затрупана с прах история, макар че в неговите хранилища вече се съхраняват около 50 000 движими културни ценности, свързани предимно с традицията на населението в Пловдив и неговия стопански и културен хинтерланд. С оглед опазването, обработката и представянето на музейните находки са обособени шест фонда: „Селско стопанство“, „Занаяти“, „Тъкани и облекло“, „Мебели и интериор“, „Музикални инструменти и обреден реквизит“ и „Произведения на изобразителното изкуство и фототека“.

Сред колекциите се открояват тези от овчарска дърворезба – хурки, лъжици, овчарски чашки; медни съдове с богата и разнообразна украса; накити и църковна утвар – сребро, филигран с монтиран седеф и цветни камъни; старинни хладни и огнестрелни оръжия; шити и плетени дантели – кене, калоферска дантела; костюми от цялата българска етническа територия; шарени черги и майс-

торски килими; традиционни и модерни музикални инструменти; съобщителни средства; градски интериор – мебели, газени лампи, стенни часовници и много други. Голяма историческа и документална стойност има богатата фототека, чието начало е поставено от Стою Шишков и фотографа Крум Савов.

Музеят е място, където може да се види, пипне и усети традицията. Богатата експозиция, която включва над 3000 движими културни ценности, представя етнографските групи на тракийци и рупци или традиционната материална и духовна култура на Тракия, Родопите и Средногорието от периода на Възраждането.

В последните години екипът на музея работи за създаване на атрактивен музеен продукт с акцент върху временните изложби, оценявайки ги като основно средство за популяризиране на богатството на музейните фондове. Временните изложби с работилници, ателиета и включени демонстрации предоставят възможност за пряко участие и докосване до непоказвани експонати и колекции, или пък до тайнството на българския майсторлък. Наред с представянето на шедеври от материалната култура, съхранявани във фонда на музея, временните изложби в музея са средство за запознаване на широката публика с традиционното и малко известното за други народи и култури. Регионален етнографски музей – Пловдив, редовно показва свои мобилни изложби в други български музеи, а неотдавна нашата изложба „Български традиционни накити“ гостува в Народния музей в Прага (2012 г.) и Централнословашкия музей в Банска Бистрица (2012 – 2013 г.).

В днешно време музеят не е вече онази затворена институция, чиято единствена роля е да приема посетители и да показва съхраненото от миналото, а активно участва в изследвания по различни научни проблеми. Теренните проучвания и експедиции подпомагат пряко нашата научноизследователска работа. Колегите етнологии трупат опит, който споделят в многобройни научни форуми – конференции, семинари, кръгли маси. От друга страна, музеят става притегателен център за студенти и докторанти, които имат интереси в областта на етнологията. Може да се каже, че той е школа за обучение на младите участници в програми и проекти, защото показва нагледно как теорията бива претворена в практиката. В тази връзка трябва да се отбележи, че РЕМ – Пловдив, активно работи и си сътрудничи от години с много университетски центрове, като ПУ „Паисий Хилендарски“, Нов български университет – София, ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и др. Съвместни проекти има и с университетите в Болоня (Италия) и Лион (Франция). Резултатите от нашата работа с всички тях показват, че институции с различен потенциал и възможности могат успешно да си партнират, когато е намерена удачната формула за едно такова сътрудничество.

Издателската ни дейност също е търде разнообразна. Музеят редовно издава специализирани албуми и илюстрирани картички за своите гости, ката-

лози, диплянки и брошури от всяка по-значима изложба или събитие. Например след проведеното през 2013 г. седмо международно биенале „Майстори на карикатурата“ имаме отпечатани вече 7 каталога. В този форум по зададена от нас етнографска тема се включват изявени карикатуристи от всички континенти, като техните творби остават във фонда на музея. За най-малките – децата, е предназначена книжката „В Етнографския музей“, в която са разработени игрови ситуации, пъзел, задачи от различни области на традиционната народна култура. Разбира се, най-голям интерес за специалистите представлява Годишникът на музея, от който досега са излезли 6 тома.

Често се обсъждат възможностите за превръщането на музея в „жива“ институция, интересно и привлекателно място за хората, които го посещават. За всеки негов гост би било много по-впечатляващо и разбираемо, ако заедно със свидетелствата на материалната култура има възможността да се докосне и до духовната същност на българина. Пресъздаваните в музея обичаи и празнични обреди са еднакво любопитни за деца и възрастни, за българи и чужденци. Така отбелязването на дни от традиционния календар като Игнажден, Коледа, Трифон Зарезан, Великден, Еньовден, Петровден, Илинден и др., на обичаи като полязване, коледуване, мартуване, лазаруване, маскарадните игри на Заговезни и т.н. представят Етнографския музей като място за неповторими преживявания.

Същата цел преследват и специализираните програми и проекти с отделните етноси и конфесионални общности, живеещи в града, както и работата с ученици за ревю-спектакъла „Традиционното облекло на българите“, работилницата „От скрина на баба“, обучителния семинар за гидове-доброволци в Стария град и много други събития. Така музеят защитава името си на образователна и културна институция, която е призвана да надгражда знания и да създава практически умения.

Профилът на нашия музей е причина за тесните контакти със Задругата на майсторите на народни занаяти. Организираната в края на юни „Седмица на традиционните занаяти в музея“ е в културния календар на град Пловдив. Във възстановката на някогашната Пловдивска чаршия всяка година се включват повече от 40 майстори, представящи обикновено над 20 стари занаята. Целта е съхраняване и популяризиране на традиционните занаяти и майсторски техники, обживяване на музея и провокиране на интереса на младите хора и децата към занаятчийското производство с възможност за лично участие. За туристите това пък е възможност да надзърнат в тайните на занаята и да опитат сами да изработят и отнесат по нещо със себе си.

В дългогодишна традиция се е превърнало и празнуването на Еснафския празник на деня на Св. Спиридон (12 декември). Празничното шествие, начело с иконата на светеца покровител и занаятчийските хоругви, тръгва от двора на музея към съборната църква „Св. Богородица“. След литургията шествие-

то се връща обратно в музея, където се възпроизвежда обичаят посвещаване в майсторско звание (тестерлик), известен ни от епохата на Възраждането. Връчването на майсторските свидетелства на новите членове на еснафа и представянето на тяхна изложба бележи края на официалната част. Всичко това е съпроводено с много музика, песни и веселие.

Ренесансовият екстериор и интериор на къщата благоприятстват разнообразието от дейности. Дворът на музея е известна и търсена сцена за народни танци и хора, за фолклорни надпявания и надсвирвания, а салоните са предпочитано място за клавирни и камерни концерти. Затова вече половин век музеят е домакин на най-стария у нас Фестивал на камерната музика, който изпълва с музика и настроение Стария Пловдив през юни. Това усещане е причина музейното пространство да е и поле за изява на различни творци от сферата на изящните изкуства. Тук се организират пленери и художествени изложби на графични и живописци, на майстори на малката пластика и монументалната скулптура, на иконописци, дърворезбари, дизайнери и др.

Неповторимият уют и атмосфера на възрожденската къща се превръщат в уникален мизансцен и декори за театрални спектакли и представления, за заснемане на различни филмови продукции. В последните години тук са снимани няколко игрални филма, както и много документални филми на наши и чужди киностудии. Не трябва да се пропуска фактът, че залите на музея са предпочитани и за представяне на нова българска поезия, на литературни творби и научни монографии, за различни конкурси или конферентни прояви.

Всички тези събития и прояви трудно могат да бъдат ограничени в някакви рамки, защото нашата институция е широко отворена за срещи с творци и изпълнители, за комуникация с цел реклама, за модни дефилета и тържества по най-разнообразни поводи. Любопитно е например, че през последните години дворът на музея стана любимо място в града за сключване на граждански брак.

Тук е моментът да си зададем въпроса – какво е човек, ако около него няма приятели. Същото важи и за всяка културна институция. Затова е важно около музея да се изгради кръг от съмишленици, които да спомагат за неговия просперитет и благополучие. Това обстоятелство беше осъзнато от нас през 2006 г., когато РЕМ – Пловдив, се готвеше да отбележи своята 90-годишнина. Затова тогава официално поканихме за членове на нашето бъдещо сдружение хора, работещи в различни области. Всички те бяха и са духовно свързани с музея – наши дарители, бивши колеги, преподаватели, учени, журналисти, музиканти, художници, майстори от Задругата и др. Така в началото на 2007 г. се роди първият официално регистриран в България клуб „Приятели на музея“.

Не е случаен изборът на клубния знак, на който е изобразен змей. В народната култура образът на змея се свързва с вярванията и представите на българина за митическия покровител, символ на плодородието. Схваща се като добър демон, който брани землището, като се бие с градушката, сражава се

с ламы и хали, хвърля светкавици. Змеят носи благополучие на дома, който обитава. Именно тази семантична натовареност стана причина змеят да се превърне в символ и на нашето сдружение.

С приятелите си партнираме всекидневно, разчитаме на техния ентузиазъм и възрожденски дух, на емоционалната им обвързаност с музея. И някак неусетно изминаха повече от седем години от създаването на нашия клуб – години, наситени с много събития, с работни делници и неповторими празници.

Днес Регионален етнографски музей – Пловдив, е не само хранител на народна памет, а и място за обитаване, място за обмен на мисли и идеи. Едно пространство, където може да се общува чрез езика на традицията, на историята и литературата, на музиката и изкуството. Интересът към музея е подхранван и от разнообразието на случващото се тук. Може би това е причината хиляди български граждани и чуждестранни гости да го посещават всяка година, създавайки по този начин най-популярната музейна дестинация в града.

Нашето веру е „Днес музеят е различен от вчера!“. Заповядайте при нас и се насладете на видяното чрез всички свои сетива!

БЕЛЕЖКИ

1. ДА – Пловдив, ф. 52 к, оп. 1, а. е. 280, л. 1 – 2; а. е. 282, л. 4.
2. ДА – Пловдив, ф. 52 к, оп. 1, а. е. 282, л. 5-8; а. е. 291, л. 8 – 10.
3. ДА – Пловдив, ф. 52 к, оп. 1, а. е. 291, л. 9.
4. Шишков, Ст. Народоуката и значението на етнографските музеи. – Пловдивски окръжен вестник, год. XVIII, 1930, бр. 40 – 41, 4 – 5.
5. ДА – Пловдив, ф. 52 к, оп. 1, а. е. 300, л. 1.
6. Станев, Ив. История на Народния етнографски музей – Пловдив. – В: Годишник на НЕМ – Пловдив. Т. I. П., 1970, 12; Архив НЕМ – Пловдив (Протокол от 22.10.1938 г. за създаване на Общинска къща-музей) – Вж. по-подробно за това Балчев, Вл. Идеята за Общинската къща-музей в Пловдив. – В: Годишник на РЕМ – Пловдив. Т. V, П., 2008, 22 – 35.
7. По-подробно за създаването и първоначалната история на Окръжния етнографски музей вж. Янков, А. Стою Н. Шишков – основоположник на Пловдивския етнографски музей. – В: Годишник на РЕМ – Пловдив. Т. V, П., 2008, 14 – 21.
8. Станев, Ив. Цит. съч., 27 – 28, 31 – 33.
9. Пеев, Хр. Пловдивската къща през епохата на Възраждането. С., 1960, 168.
10. Пеев, Хр. Цит. съч., 454; Станев, Ив. Цит. съч., 29.
11. Архив НЕМ – Пловдив (Изложение на арх. Хр. Пеев от 15.01.1939 г., относно реставрацията на къщата-музей; Писмо на кмета на град Пловдив до Министъра на народното просвещение от 08.12.1939 г.); Станев, Ив. Цит.

- съч., 29; Балчев, Вл. Цит. съч., 28-29.
12. Станев, Ив. На нов по-висок етап. – В: *Годишник на НЕМ – Пловдив*. Т. II, П., 1974, 5 – 8; Балчев, Вл. Цит. съч., 30 – 31.
13. Повече за архитектурата и историята на този шедьовър на жилищната архитектура вж. Янков, А. Бисерът на Стария Пловдив – къщата на Кюмджиглу. – В: *Известия на Регионален исторически музей – Русе*. Т. VIII, Русе, 2004, 259 – 265.

ЛИТЕРАТУРА

- Държавен архив – Пловдив, ф. 52 к – Личен фонд „Стою Н. Шишков“.
- Балчев, Вл. Идеята за Общинската къща-музей в Пловдив. – В: *Годишник на РЕМ – Пловдив*. Т. V, П., 2008, 22 – 35.
- Пеев, Хр. *Пловдивската къща през епохата на Възраждането*. С., 1960.
- Станев, Ив. История на Народния етнографски музей – Пловдив. – В: *Годишник на НЕМ – Пловдив*. Т. I, П., 1970, 12.
- Станев, Ив. На нов по-висок етап. – В: *Годишник на НЕМ – Пловдив*. Т. II, П., 1974, 5 – 8.
- Шишков, Ст. Народоуката и значението на етнографските музеи. – *Пловдивски окръжен вестник*, год. XVIII, 1930, бр. 40 – 41, 4 – 5.
- Янков, А. Бисерът на Стария Пловдив – къщата на Кюмджиглу. – В: *Известия на Регионален исторически музей – Русе*. Т. VIII, Русе, 2004, 259 – 265.
- Янков, А. Стою Н. Шишков – основоположник на Пловдивския етнографски музей. – В: *Годишник на РЕМ – Пловдив*. Т. V, П., 2008, 14 – 21.

A PILLAR OF THE TRADITIONAL CULTURE

Abstract. The article briefly reviews the history of the Regional Ethnographic Museum –Plovdiv, founded in 1917. It is paid special attention to the founders of the museum – Stoio Shishkov, Bozidar Zdravkov. Today Regional Ethnographic Museum –Plovdiv is not only guardian of the memories but, a place where people can exchange thoughts and ideas.

✉ **Dr. Angel Yankov, Assoc.Prof.**
Regional Ethnographic Museum – Plovdiv
2, Dr. St. Chomakov Str.
4000 Plovdiv, Bulgaria
E-mail: a_yankov@abv.bg